

Vasile Frățilă

CÂMPUL SEMANTIC AL LUI *GURĂ* ÎN DIALECTUL MEGLENOROMÂN

Contribuția de față face parte dintr-un studiu mai amplu dedicat terminologiei corpului omenesc în dialectul meglenoromân. Materialul excerptat are la bază ALDM I, realizat de Petar Atanasov, MRSA al cercetătoarei germane Beate Wild, precum și cel conținut în ALR I și ALR II. Se adaugă la acestea *Vlacho-Meglen* de G. Weigand, *Meglenoromâni II* de Pericle Papahagi, *Meglenoromâni III* de Theodor Capidan și *Glosar(ul)* lui I.-A. Candrea, publicat în mai multe numere din revista „Grai și suflet”.

Pentru ALDM, P. Atanasov a anchetat toate cele șapte localități meglenoromâne, în ordinea punctelor de anchetă: 1. Umă (singura aflată azi în Republica Macedonia), 2. Liumnița, 3. Cupa, 4. Oșin, 5. Birislăv, 6. Lunđin, 7. Țárnareca (toate în Grecia). În Nânta (NŃnti) nu mai sunt meglenoromâni băștinași, ci numai câteva familii venite din Birislăv și Lunđin. Locuitorii din Umă s-au mutat și ei în Gevgelija, dar satul s-a refăcut în ultimii 20 de ani, fiind locuit, însă, numai pe timpul verii (ALDM I, p. VII).

Localitățile anchetate de Beate Wild poartă pe hartă următoarele numere: 1. Liumnița, 2. Cupa, 3. Țárnareca, 4. Oșani, 5. Birislau, 6. Lunđini, 7. Huma, la care se adaugă localitatea aromânească Livăzi, notată cu numărul de ordine 8. Menționăm că și Weigand (*op. cit.*) și Pericle Papahagi (*op. cit.*) în anchetele lor au avut în vedere și localitatea Livezi, care se presupune că ar fi exercitat o anumită influență asupra graiului din Țárnareca, în apropierea căreia se află¹.

Pentru ALR I au fost anchetate doar două localități: Liumnița cu numărul de ordine 012 și Țárnareca 013, iar pentru ALR II, o sigură localitate, tot Liumnița, punctul de anchetă 012. Ancheta a fost făcută de Theodor Capidan.

GURĂ. Lat. GULA este continuat în toate dialectele românești (ar., dr., megl. *gură*, ir. *gura/gure*) însă cu sens modificat, în lat. *gula* având semnificația de ‘gâtlej, beregată, gât’. Pentru rom. ‘gură’, în lat. se spunea *bucca*, continuat și el în romanitatea răsăriteană (*bucă*), însă cu alte sensuri: 1. partea cărnosă a feței omului (mai rar, botul vitelor) și, prin analogie, 2. fiecare dintre cele două părți cărnosă ale regiunii posterioare a corpului (omului și vitelor), întregit adesea prin

¹ În redarea numelui localității am respectat notarea autorilor.

curului. Cu sensul acesta, *bucă* este păstrat și în ir.: *buca de cur*, *buca curului* (Jeiăn), *buke de cur* (Sușnievița) (vezi Frățilă, *Terminologia* 234). În ar. *bucă*, pl. *buți* are semnificația ‘bucată; coapsă’, ‘bucă a feței; pulpă’ (DDA 289). În megl. *bucă* s.f. are sensul de ‘scoc, lăptoc, uluc’ (la moară): *Al slumni, sacu ăn bucă* (îi dete drumul sacului în scoc) (Capidan, *Megl.* III, 46), ‘scoc, ulucul pe unde curge apa când face să se învâртеască roata morii’ (Candrea, *Glosar* 192). Capidan (*op. cit.*), dar și alte lucrări lexicografice (Pușcariu, EW 226, CDDE 188, Ciorănescu DELR 1139), îl consideră de origine latină, doar Candrea (*lucr. cit.*, p. 192) îl derivă din bulgară.

ALDM I, h. 107 GURĂ ‘bouche’, înregistrează următoarele răspunsuri: *gură*; *guri* (pct. 1, 4, 7), *ruost*, *ruosti* (pct. 2, 6), *ruăst*; *ruăsti* (pct. 3), *rost*; *rostur* (pct. 5). De remarcat este că *gură* păstrează la pl. desinența *-e* devenită *i* (*guri*), datorită poziției neaccentuate în silaba finală, și că *rost* (< *rostrum*) s. n. are pl. în *-e* > *-i* sau în *-ur* (< *-uri*).

Pe harta nr. 156 DER MUND, Beate Wild, MSRA, notează termenul *gură* din punctele 3, 7 și 8 (adică de la Țârnareca, Huma și Livez), iar *rost* din punctele 4, 5, respectiv *ruost* (sic!) din 1, 2 și 6. Comparând răspunsurile din cele două atlase reiese că termenul dominant est *rost*, *gură* întrebuintându-se în localitățile aflate în ariile laterale: Huma și Țârnareca.

După Papahagi, *Meglenoromâni*, II, 218-219, la Huma, *gură* înseamnă ‘gura omului, a vitelor’; în rest se zice *rost*, pentru gura omului și a vitelor; se zice însă: *gură di război* = gura războiului; *gură di oală* = gura oalei; *gură di fântoșă*, *gură di vali* etc., *gură di tufec* = gura puștii.

Rost ‘gură’ a fost înregistrat și de Weigand, *Vlacho-Meglen* 48. În afară de sensul obișnuit de ‘gură’, *rost*, după Papahagi, *Meglenoromâni* II 246, îl are și pe cel de ‘deschizătură prin care trece suveica când se țese’.

Termenul *gură* este înregistrat și de Capidan *Megl.* III, p. 147 cu sensul obișnuit ‘gură’, dar și ‘trecătoare între munți’ și chiar ca nume de loc la Lugunța și Barovița, și de Candrea, *Glosar* 400: ‘gură’, ‘deschizătura cămășii la piept’; ‘strâmtoare în munți, trecătoare’.

Rost (pl. *roști*) s. n., după Capidan, *Megl.* III 251, are sensul de ‘gură’, iar (la război) de ‘gura ce se deschide între firele urzite cu ajutorul itelor și prin care trece firul la bătaie’. Candrea, *Glosar* 191 s. v *rost*, pl. *roști*, notează sensul ‘gură’ și în expr.: *din rost* ‘pe din afară, pe de rost’.

CERUL GURII. Expresiile metaforice CAELUM ORIS sau CAELUM BUCCAE erau foarte răspândite în latina populară, înlocuindu-l pe PALATUM care nu s-a păstrat în limbile romanice decât pe un teritoriu restrâns. *Palatum* s-a menținut și în dacoromâna veche: *pănat* (*Psaltirea Scheiană*), o formă hipercorectă pentru *părat*; de la *părat* s-a format *împărătus* ‘Zăpchen’, ‘omușor’, care circula în Moldova și în Transilvania de nord (Zauner 1902: 56, 60).

Cerul gurii (< *caelum gulae*), în afară de dacoromână, a fost notat și în ir.: *céru de gúra* sau *céru de yúra* (la Jeiăn) alături de *nebo de gura* (< cr. *nebo* ‘cer’).

În ar. și în megl. *țer* (< *caelum*) se păstrează numai cu sensul de ‘boltă cerească’. În megl., pentru CERUL GURII ‘palais’, ALDM, I, h. 108 a notat expresiile metaforice *sămaru di la gură* (pct. 1), *sămaru di ruost* (pct. 2), *sămaru di ruăst* (pct. 3), *sămaru lu ruostu* (pct. 6), respectiv *nepțe de la gură* (pct. 5). Nu avem răspunsuri din punctele 4 și 5. În megl. *sămar*, ca și în dr. și ar., înseamnă în mod obișnuit ‘șa de povară, tarniță’. Cu sensul de ‘cerul gurii’, termenul a fost notat și de Candrea, *Glosar* 194, iar înaintea acestuia de Tache Papahagi, *Meglenoromâni* II 113. În privința etimologiei, părerile sunt diferite. Capidan (*Megl.* III 256), care îl înregistrează numai cu sensul obișnuit de ‘șa’, și Papahagi (DDA 1156) îl derivă din lat. *sagmarius*, -um, iar: Candrea (*Glosar* 194) din bg. Ciorănescu (DELR 680), propune, după Miklosich, *Slav. Elem.*, 44: sl. *samarŭ*, iar DLR și MDA optează pentru etimologie multiplă: bg. *samar*, ngr. *σαμάρια*, *σαμάρια*.

Nepțe, din perifraza *nepțe de la gură* ‘cerul gurii’, provine din mac. *nepce* ‘palat, cerul gurii’.

OMUȘOR. Pentru *omușor* ‘apendice cărnos situat în cavitatea bucală, în partea posterioară a palatului moale; uvulă, (regional) împărătuș, limbuș’, în meglenoromână, ALDM I, h. 109, OMUȘOR ‘luete’, ‘uvule’, a înregistrat răspunsurile: *mica limbă* (pct. 2) și *bodu di gärtlan* (pct. 3) pentru care cf. megl. *bod* ‘ghimpe, bold, țepuș’ (< mac. *bod*, bg. *bod*), respectiv *gärtlan* ‘gâtlej’ (< bg. *grăklan*). Atanasov, *Meglenoromâna* 25 înregistrează și forma *grăclan* cu sensul ‘mărul lui Adam’. Nu avem răspunsurile din punctele 1, 4, 5, 7.

ALR I, h. 33 OMUȘOR, a înregistrat de la Liumnița (pct. 012) *grătlăniču* [a] (< *grătlan* ‘gâtlej’ + suf. dim. -*ici*), iar de la Țârnareca (pct. 013) *ămpărțătorlu* [a] *di la grăclan* (< *ămpărți* (< lat. *impartire*) + suf. -*tor*), respectiv *grăcl'an* < bg. *grăklan*).

LIMBĂ. Lat. LINGUA este continuat și în megl. *limbă*; *limbi* (pct. 1–7), cu păstrarea desinenței de plural din latină: *limbi* < *limbe* (< *linguae*) (vezi ALDM I, h. 179 LIMBĂ ‘langue’).

Pentru **VÂRVUL LIMBII** ‘la pointe de la langue’, ALDM I, h. 180, a notat: *vrăul di limbă* (pct. 1 și 4), *vrău di limbă* (pct. 3 și 5) *vrău di limbă* (pct. 2 și 6) (< v. sl. *vrŭhŭ*) și *vrășca di limbă* (pct. 7) (< mac. *vřška* însemnând: 1. ‘vârf (de munte), pisc (culme, creastă), 2. ‘vârf al unui obiect ascuțit’).

DINTE. Ca și celelalte dialecte românești: dr., ar., ir. *dinte*, meglenoromâna îl continuă pe lat. DENS, -TEM: *dinti* (cu închiderea lui *e* final la *i*), pl. *dință* (pct. 1, 7), *dinț* (pct. 2, 3, 4, 5, 6) (vezi ALDM I, h. 182 DINTE ‘dent’). Beate Wild, MRSA, h. 159 DER ZAHN, a notat *dinti* în toate localitățile, numai în pct. 3 *dinte*, deci fără închiderea lui *e* final la *i*.

MĂSEA. Lat. MAXILLA ‘maxilar, falcă’ s-a păstrat în română însă cu sensul de ‘măsea’, ‘dent, maxilaire’: ar. *mășeauă*, megl. *mășeauă*, dr. *mășea(ă)*, în ir. fiind înlocuit de *cutniac* (< cr. *kutnjak* ‘măsea’). Se pare că nici în meglenoromână *mășeauă* nu duce o viață prea bună, fiind concurat foarte puternic de *cătnic/cotnic* (< bg. *kătnik*, mac. *katnik*).

Măseauă a fost înregistrat mai întâi de Weigand, *Vlaho-Meglen: moșeșo* (p. 8), *moșeșo* (p. 23), apoi de Papahagi, *Meglenoromâni II: moșeșă* (p. 93) și, în sfârșit, de Capidan, *Megl. III* 184, după o comunicare din Huma de la Tașcu Papatanasi în contextul: *mi doare măseaua*. Termenul este cunoscut și la Liumnița, fiind înregistrat în ALR I, h. 30 MĂSEA: *mășelele* [pa]; *mășeauă*. La Țárnareca (pct. 013), aceeași lucrare de geografie lingvistică a notat *cătñě dință* [p]: *ăñ scoș un cătnu dinti; cătñě dință* [p].

ALDM I, h. 183 MĂSEA ‘molaire’, a notat următoarele forme: *cătñnic*; *cătñiț* (pct. 1), *cătñic*; *coțniț* (pct. 2), *coțnic*; *coțniț* (pct. 3, 4, 5, 6) (< bg. *kătñik* ‘idem’), *cătñu*, *cătñi* (pct. 7) (< bg. *katñj (zub) ‘dinte câinesc’ < *kăt* < (v. sl. *kořŭ* ‘colț’) înainte de denazalizarea lui *ă*).

Beate Wild, MRSA, h. 160 DER BACKENZAHN, a dat următoarele forme: *kuotniț* (pct. 2), *di kōni dinte* (= dinte de căni) (pct. 3), *kuotnik* (pct. 4), *kuotnik*; *kuotniț* (pct. 5), *dinti di kořni* (pct. 6), *katnik dințe* (sic!) (pct. 7). În comentariul care însoțește harta, Beate Wild afirmă că expresia *dinte di kořine* ‘Hundzahn’ se datorează influenței aromâne, iar celelalte forme trimit la macedoneanul *katnik*. Din macedoromână e posibil să provină doar forma *katnik* din pct. 7 (Huma) întrucât în mac. accentul cade pe prima silabă: *kătñik*. Celelalte forme, *kuotnik*, *kuotniț* (pl.) se explică din bg. *kătñik*, *ă* accentuat devenind *o*. Deci formele de mai sus ar fi trebuit să sune eventual *kuoțnik*, *kuoțniț*.

Candrea, *Glosar* 203, a înregistrat termenii *coțnic*, *clotnic* de la Liumnița și *clătñic* de la Huma cu sensul de ‘măsea’. *Clătñic* și *clotnic* se explică din bg. *kătñik* influențat probabil de *clin* ‘cui de lemn’, *clineati* ‘cui de potcovit caii’ (< v. sl. *klinŭ*) – Capidan, *Megl. III*, ‘pană, ic’ (Candrea, *Glosar* 200).

COLȚ. Pentru COLȚ (DE MĂSEA) ‘chicot’ în toate localitățile se spune *corini* (*cuorini/ cuărini*), pl. *coriñ* (*cuoriñ, cuăriñ*) (ALDM I, h. 184) (< mac. *koren* ‘rădăcină’). În Huma (pct. 1), alături de *corin(i) di dinti*, *coriñ di dinți*, s-a răspuns și *cumat di dinți* (< gr. *kovuāti* ‘bucăți’), termen ce se întrebuințează și în aromână. Și ALR II, h. 42 COLȚI (DE MĂSEA) a înregistrat din 012 (Liumnița) *córiñ di dinți*. Cu sensul de ‘rădăcină’, *coren* este trecut și de Capidan în *Megl. III* 77, iar, înaintea lui, de Papahagi, *Meglenoromâni II* 204: *corin*, pl. *coriñ* = rădăcină.

STRUNGĂREATA (la dinți) ‘écartement entre les deux incisives supérieures’, după ALDM I, h. 189, este numită *strungă*; *strungî* (la dinți) în punctele 1, 2, 3, 4, 5, 6, cu un termen de origine autohtonă, iar în punctul 7 (Țárnareca) *străgă*, *străgi* (la dință), cu un termen împrumutat din bg. *străga*, *străgà*, cu sensurile ‘strungă’ și ‘strungăreață’, Papahagi, *Meglenoromâni III* 119, s. v. *strungă*, indică sensurile ‘târlă mică, unde sunt puține oi mătrițe’, ‘strungăreață (la dinți)’, sensuri con-semnate și de Candrea, *Glosar* 204. La Capidan, *Megl. III* 279, *strungă* apare numai cu sensul specific terminologiei păstoritului. Din punct de vedere fonetic și morfologic este de remarcat că substantivele terminate la sg. în *-că*, *-gă* fac pl în *-kî*, *-gi*, după modelul limbii macedonene (vezi *infra falcă*).

ALR I, h. 31 STRUNGĂREAȚĂ, a notat din Liumnița *ari strungî; strunț*, iar din Țârnareca *ștrăbiéță; ștrăbeț*, un derivat cu suf. *-eață* (< lat. *-īcia*) de la *ștrăb*, *ștrăbă* ‘stirb, -ă’ (< bg. *štārb*).

GINGIE. Lat. GINGIVA, continuat de dr. *gingie* și de ar. *dzindzie*, în meglenoromână s-a pierdut, în locul lui fiind împrumutat *jlăbină; jlăbiñ* (pct. 1–6), *jălbina; jălbîn* (pct. 7) (vezi ALDM I, h. 193 GINGIE ‘gencive’) de origine slavă: bg. *žlebina*, ‘celjust’ ‘zăben venec’ (BER I 550). Ir. *žinžire/zinzire*, ca și maram. *ginğină* ‘gingie’, sunt continuatoarele unei forme latinești neatestată **gingina* cu o reduplicare a primei silabe, în loc de *gingiva* (Skok I 472; Frățiță, *Termonologia* 240–241).

ALR I, h. 32 GINGIE, a notat din pct. 012 (Liumnița) *jlăbinli* [pa]; *-bină*, iar din 013 Țârnareca: *žebliñ* [p]; *-lină*, prin urmare, cu metateza *l-b > bl*. Și Capidan, *Megl.* III 161, a înregistrat după ALR 86 *jlăbină* ‘gingie’. Singurul care notează termenul de origine latină la forma de pl. *gingii* ‘gingii’ este Candrea (*Glosar* 401).

FALCĂ, fălci, s. f., denumind fiecare dintre cele două oase ale feței în care sunt fixați dinții: (la oameni) maxilar, (la animale) mandibulă, refăcut din *fălci* (pl. învechit al lui *falce* < lat. FALX, -CIS, ac. FALCEM), după ALDM I, h. 106, FALCĂ ‘mâchoire’, ‘mandibule’, este cunoscut în punctele 2, 3 și 5 sub formele *falcă*, pl. *folt*, iar în punctele 4 și 5 *falcă*, pl. *falki*. La Huma și Țârnareca (pct. 1 și 7) este înlocuit de *față; făț* (< lat. FACIA = facies). În ultima localitate s-a înregistrat și pl. *fați* (< *fațe*). În latină pentru ‘falcă’ (= maxilar), se spunea MAXILLA, înlocuit apoi de FALX, la origine, în terminologia agricolă ‘coasă, seceră, cosor’ (> rom. *falce*). DA crede că rom. *falcă* provine dintr-o formă lat. **FALCA* (< *falx*, *-cem* trecut la declinarea I ca și în alte dialecte romanice). Trecerea de sens de la ‘coasă’ la ‘falcă’ este de natură metaforică și se explică prin faptul că amândouă au o formă curbată, ‘adusă’, cum spune DA. Situații similare se găsesc și în alte limbi și dialecte (vezi Frățiță, *Terminologia* 241). Cauza pentru care româna a recurs la acest antiantropomorfism a constituit-o faptul că numele latinesc al *fălci*: *maxilla* a primit în limba noastră accepțiunea de ‘măsea’: cf. dr. *măsea(uă)*, ar. *măseauă*. În ir., pentru ‘falcă’ se spune *lăloca* (< cr. *laloka* ‘idem’) (Frățiță, *Terminologia* 242). În ar., pe lângă *falcă*, pl. *fălți* (DDA s. v.), se spune și *čioľ’u*, pl. *čioal’e* ‘ciolan, maxilar’; cf. și dr. *ciolan* și sl. *čeljusti* ‘maxilla; Kinnbacken’ (DDA).

Dintre lucrările lexicografice referitoare la dialectul meglenoromân, termenul *față, folt* este notat de Candrea, *Glosar* 302, cu sensurile ‘falcă’ și ‘buca șezutului’, și de Capidan, *Megl.* III 125 numai cu sensul obișnuit ‘falcă’. Ambele lucrări înregistrează derivatul *fălcos*, -ă, adj. ‘cu fălcile mari’. Pentru Capidan (*lucr. cit.*) etimonul lui *falcă* îl constituie lat. **falca*, -am.

BUZĂ. Lat. LABRUM ‘partea cărnosă care mărginește în afară deschizătura gurii (sau a botului la animale) acoperind dinții’ n-a fost reținut în limba română (după Pușcariu, *Limba română*, I 201–2002) pentru că ar fi intrat în concurență omonimică cu *laur* < lat. LAURUS, fiind înlocuit cu *buză* de posibilă origine autohtonă. Trei dintre dialectele românești îl continuă pe *buză*: dr., ar. *buđă*, megl.

buză, unde cunoaște și două derivate: *buzos*, vb. IV = mă bosumflu și *năbuzos* (< pref. sl. *na-* + *buzos*), refl. = mă bosumflu (Capidan, *Megl.* III 52). Și Papahagi, *Meglenoromâni* II 196, a notat atât subst. *buză*, cât și verbul (*mi*) *buzos* ‘umflu buzele, mă îngâmf’.

Buză duce o viață precară în meglenoromână. El se întrebuințează și astăzi în Huma și Țârnareca, după cum o dovedesc înregistrările făcute în cele două localități de Petar Atansov, ALDM I, h. 196 BUZĂ ‘lèvre’ și de Beate Wild, MRSA, h. 159 DIE LIEPPE: *budză* (ca în pct. 8 aromânesc Liveq). În celelate puncte, atât Atanasov, cât și Beate Wild au notat termenul *usnă*; *usni* (< mac. *usna* ‘buză’). *Usnă* a fost înregistrat și de Weigand, *Vlacho-Meglen* 50: *usno* ‘Lippe’, de Papahagi, *Meglenoromâni* II: *usnă* ‘buză’, de Candrea, *Glosar* 220: *usnă*: ‘buză’, *usnă di porc* (Huma) ‘bot’, pe care îl derivă din bg. *usna*. Referindu-se la *usnă*, pe care îl deduce din bg. *usna*, Capidan, *Megl.* III 320, afirmă că acesta este întrebuințat mai des decât *buză*.

Pentru BUZAT ‘lippu’, ALDM I, h. 197, a notat din Huma și Țârnareca sintagma *cu mar buzi*, în celelalte puncte *cu măccati usni*. Cu aceleași perifraxe: *cu mar buzi* (pct. 1, 7), respectiv *cu măccati usni*, s-a răspuns și pentru forma feminină BUZATĂ ‘lippue’ (ALDM I h. 198). Termenul meglenoromân *măccat*, *măccată* trebuie să fie, din punctul de vedere al formării, identic cu dr. *mășcat*, -ă, adj. (despre cereale) cu bobul mare; (despre boabele cerealelor) ‘de dimensiuni mari, bombat, plin, mare’, pe care DLR îl derivă din *măciucă* + suf. -at.

ZĂBALE. Pentru noțiunea ZĂBALE, sg. *zăbală* ‘bubuliță albicioasă, molipsitoare care apare la oameni în colțurile gurii și la vite pe buze’, (la pl.) ‘bale’ (< magh. *zabola*), ALDM I, h. 199 ZĂBALE ‘boutons qui apparaissent aux coins de la bouche’, a notat din pct. 1 și 7 *brumki albi la gură* (< mac. *bronka* ‘bubulță, brâncă’) iar din celelalte localități, *gărnuță/ gărnuți albe la ruost (ruăst)* (< *granuceus ‘grăunț’ + *albus illac rostrum*).

ALR I, h. 27 ZĂBALĂ, a notat din Liumnița *ăi prepleștit* (adică îi zăbălos), iar de la Țârnareca *...lige la gură: la una parte are lige; la doulă părță are lige*. *Ligi* (= lighi) provine din bg. *ligi* (pl. de la *liga*) ‘bale’, afirmă Capidan, *Megl.* III, s. v. *lighiă*, s. f. pl. ‘bale’. În megl. *lighiăli*, notat deja de Papahagi, *Meglenoromâni*, II 89: *lighiă* = *bale*, poate avea etimologie multiplă, sub aceeași formă [*liga*], termenul este cunoscut și în macedoneană, unde are mai multe sensuri: ‘salivă, mucii, bale’.

Făcând inventarul termenilor în funcție de limbile de origine (latină, autohtonă, slavă, bulgară, macedoneană, turcă) s-au obținut:

A. Termeni de origine latină: *gură* (< *gula*), păstrat în Huma și Țârnareca, înlocuit în celelalte localități de un alt termen latinesc: *rostrum* > *ruost/ruăst*, *limbă* (< *lingua*), *falcă*, refăcut din pl. *fălci* (< lat. *falx*, -cem sau *falca). S-au pierdut *maxilla* (> dr. *măsea(uă)*, ar. *mășeauă*), înlocuit în meglenoromâna de azi de

cătnic/çoțnic (< bg. *kătnik*, mac. *katnik*), dar cunoscut cândva și de meglenoromână (fiind înregistrat de Weigand, P. Papahagi, Th. Capidan) și *gingiva* (> *gingie*, ar. *dzindzii*, ir. *zinzire* < *gingina), înlocuit de *jlăbină* (< mac. *žlebina*). De origine latinească (*sagmarius*, -um) sau slavă (bg. *samar*) este *sămar* din sintagma metaforică: *sămaru di gură*, *sămaru di ruost* ‘cerul gurii’.

B. Termeni de origine autohtonă: *strungă* ‘strungăreață’ cunoscut în toate localitățile în afară de Țârnareca, unde se spune *străgă* (< bg. *stragă* ‘idem’) și *buză*, înregistrat doar la Huma și Țârnareca, în rest înlocuit de *usnă* (< mac. *usna*, cf. și bg. *ustna*).

C. Termeni de origine slavă. Din vechea slavă provine *vrău/vrōu* (< v. sl. *vrūhū*) în sintagma *vrău/vrōu di limbă* ‘vârful limbii’, iar dintr-o perioadă mai nouă (de origine bulgărească sau macedoneană) sunt: *nepte*, în sintagma *nepte di la gură* ‘cerul gurii’ (< mac. *nepte* ‘idem’), *vrășca di limbă* ‘vârful limbii’ (< mac. *vrška*), *corin* ‘colț’ (de măsea) (< mac. *koren* ‘rădăcină’), *usnă* ‘buză’ (< mac. *usna*, bg. *ustna*), *brumki albi la gură* ‘zăbale’ (< mac. *bronka* ‘bubuliță’, ‘brâncă’).

D. Formații interne sunt: *grătlanic* ‘omușor’ (< *grătlan* + suf. -iĉ), *ămpărțător* ‘omușor’ (< *ămpărț(ș)* + suf. -(i)tor), și *străbjeță* ‘strungăreață’ (< *ștrăb* ‘știrb’ + -eăță).

În ALDM I au fost înregistrați și alți termeni care au o anumită legătură cu câmpul semantic al lui *gură*, în primul rând adjective și verbe referitoare la unele însușiri (calități sau defecte), respectiv acte ale vorbirii, ale alimentației etc. Cei mai mulți dintre aceștia sunt de origine latină și, aproape întotdeauna, sunt singurii cunoscuți în toate localitățile anchetate.

În ordinea hărților din atlas, menționăm întâi verbele la persoana I a modului indicativ, deși în atlas sunt consemnate uneori și formele de la celelalte moduri și timpuri. Aici ne interesează numai lexicul (nu și morfologia): *tac* (h. 115–117) (< lat. *tacere*), *spun* (h. 118–123) (< *exponere), *mancu/măncu* (h. 124–130) (< lat. *manducare*), *mastic* ‘mestec’ (h. 130) (< lat. *masticare*), doar în pct. 7 se spune *jvăcălés* (< mac. *žvaka*, variantă a lui *cvaka* ‘a amesteca (în gură)’), *anglit* ‘înghit’ (h. 132–134) (< lat. *inglutire*), *mi tușos* ‘tușesc’ (h. 135–147) (< lat. *tussire*), *suglit* ‘sughit’ (h. 148–150) (< lat. *subglutiare), doar în pct. 7: *ălțăies/ălțăiescu* (< bg. *hălcam*), *ăntreb* (h. 166) (< lat. *interrogare), *mi răd /mi rōd* ‘râd’ (h. 168–170) (< lat. *rīdere*), *strig* (h. 172) (< lat. *strigare), numai în pct. 7, în celelalte: *vicăies* (< mac. *vikati*), *ănuțește*, ind. prez. pers. 3 sg. ‘il devient muet’, ‘a amuți’ (< pref. *ăn-* (< lat. *in-*) + *(a)muțos ‘amuțesc’ (< lat. *ammutire), doar în pct. 7 se spune *nu lăfești* ‘nu vorbește’ < *lăfes* ‘vorbesc’ < *laf* ‘vorbă’ (< tc. *laf*), *ling* (h. 181) (< h. 181) (< lat. *lingere*), *skup*, *scup*, *scuk*, *scupiș* ‘scuip’ (h. 190–192) (< lat. *scupire).

De consemnat că nici în meglenoromână nu s-au păstrat din latină nici *loquor* și nici *parabolare*, după cum cele două cuvinte latinești nu au continuatori nicăieri

în latinitatea răsăriteană, nici în ar. unde au fost înlocuite de *grescu* ‘grăiesc’ (< v. sl. *grajati*) sau de *zburăscu* (< *zbor* ‘vorbă’ < v. sl. *sūborŭ*), nici în dacoromână unde le-a luat locul *vorbesc* (< *vorbă* < *dvorbă* < sl. *dvorība*) și *grăiesc* (< v. sl. *grajati*), nici în istroromâna de sud, unde se spune *ganes* (< cr. *ganati*) și nici la Jeian, unde, însă, se spune *cuvintu* (< lat. *conventare*). Înainte de pătrunderea lui *grescu/grăiesc* în ar. și dr., a lui *zburăscu* în ar. și a lui *vorbesc* în dr., respectiv a lui *ganes* (inf. *ganēi*) în istroromâna de sud, este de presupus, așa cum face Tache Papahagi (*Dispariții* 169–170) ca în româna comună să se fi spus pe întregul teritoriu *cuvintu/cuvinte* *du*. De altfel, în regiunea Zagorului-Pind, după același savant aromân, se mai aude *cuvintedzu*, iar în dr. *a cuvânta* (< *convento*, *-are*), odinioară întrebuițat destul de frecvent, a dobândit astăzi un caracter arhaic și popular, fiind înlocuit în limba comună mai ales prin *a vorbi* (DA).

Dacă în toate celelalte dialecte românești *a cuvânta* a fost înlocuit cu elemente de origine slavă sau derivate de la acestea, pentru termenul corespunzător meglenoromâna a format un derivat de la *laf* ‘vorbă’ (< tc. *laf*): *lăfes*, curent după ALDM I, h. 110–11 VORBESC ‘je parle’, în toate cele șapte localități anchetate. Alături de *lăfes*, în pct. 2 (Liumnița) s-a obținut și răspunsul *pricājōs* (< bg. *pikazvam* – Capidan, *Megl.* III 232, cf. și mac. *prikažuva* (*se*), imperfectiv de la *prikaže* ‘a povesti, a relata’), iar în pct. 3, alături de *lăfes*, *dăgăres*, termen de origine onomatopeică. După o comunicare recentă, primită de la Petar Atanasov, căruia îi mulțumesc și pe această cale, *lăfes*, cunoscut în toate graiurile meglenoromâne, are frecvența cea mai mare în Uma, *pricājōs* (Liumnița, Oșiin, Birislăv, Lun_in), *pricājēs* (Uma), cunoscut, de asemenea în toate graiurile, are utilizarea cea mai deasă în Cupa, iar *dăgăres*, mai ales în Oșiin. În afară de verbele de mai sus, se folosește și *zburăs/zburōs*, care, pe lângă sensul de ‘a vorbi’ îl are și pe cel de ‘a dojeni, a certa’.

Pentru oamenii care sunt lipsiți de facultatea de a vorbi, care nu pot vorbi, se folosește adj. *mut*, *mută* (h.176, 177) (< lat. *mutus*, *muta*), doar în pct. 7, alături de termenul moștenit din latină înregistrându-se și *neam*, *neamă* (< mac. *nem* ‘mut’). Pentru ‘peltic’ ‘qui zézaie’ (h. 114) se spune *trivlif*, care *trivlești*, pentru care cf. mac. *trivlivi*, imperfectiv ‘a gângăvi, a se bălbâi’.

BIBLIOGRAFIE ȘI ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- ALDM I = Petar Atanasov, *Atlasul lingvistic al dialectului meglenoromân* (ALDM), I, București, EA, 2008.
- ALR I = *Atlasul lingvistic român* publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea I, de Sever Pop, vol. I: *Părțile corpului omenesc*, Cluj, 1938.
- ALR II = *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea a II-a (ALR II), vol. I: A. *Corpul omenesc (și termeni înrudiți)*. B. *Familia, nașterea, botezul, copilăria, nunta, moartea*,

- viața religioasă, sărbători. C. Casa, acareturile, curtea, focul, mobilierul, vase, scule*, de Emil Petrovici, Sibiu, Muzeul Limbii Române, Leipzig. Otto Harrassowitz, 1940.
- Atanasov, Meglenoromâna = Petar Atanasov, *Meglenoromâna astăzi*, București, EA, 2002.
- BER I = Vl. Georgiev, Iv. Gălăbov, St. Ilčev, *Bălgarski etimologičen rečnik*, Sofia, tom. I, 1971.
- Candrea, *Glosar* = I.-A. Candrea, *Glosar meglenoromân*, în GS, III, 1 (1927), p. 175–209; III. 2 (1928), p. 381–412; VI. 1–2 (1934), p. 163–192, VII (1937), p. 194–230.
- Capidan, *Megl. III* = Th. Capidan, *Meglenoromâni*, vol. III, *Dicționar meglenoromân*, București, f.a. [1936].
- CDDE = I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine. (A-Putea)*, București, 1907–1914.
- Ciorănescu, DELR = Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, Editura Saeculum I. O., 2001 (ediție îngrijită de Tudora Șandru Mehedinți și Magdalena Popescu Marin).
- DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, I, 1913 ș.u.
- DDA = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic*, ed. a III-a, București, EA, 1974.
- DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, serie nouă, București, EA, 1965 ș.u.
- Dicționar român-bălgarski rečnik* (sub redacția acad. St. Romanski și a lui St. Ilčev), Sofia, Editura Academiei Bulgare de Științe, 1962.
- Frățilă, Terminologia = Vasile Frățilă, *Terminologia corpului omenesc în dialectul istroromân*, în idem, *Studii de toponimie și dialectologie*, Timișoara, Editura Excelsior Art, 2002, p. 211–312.
- MDA = Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, *Micul dicționar academic*, I–IV, București, Editura Univers Enciclopedic, 2001–2003.
- Miklosich, *Slaw. Elem.* = Fr. Miklosich, *Die slawische Elemente im Rumänischen*, Viena, 1861.
- MRSA = Beate Wild, *Meglenoromânischer Sprachatlas*, „Balkan-Archiv. Neue Folge”. Beiheft, herausgegeben von Wolfgang Dahmen und Johannes Kramer, Helmut Buske Verlag, Hamburg, 1983.
- Papahagi, *Dispariții* = Tache Papahagi, *Dispariții și suprapuneri lexicale*. Curs editat de studenții: Victor N. Țăranu și Ștefan Chirulescu, București, 1927.
- Papahagi, *Meglenoromâni II* = Pericle N. Papahagi, *Meglenoromâni. Studiu etnografico-folcloric*. Partea II, București, 1902.
- PEW = Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprache*, Heidelberg, 1905.
- Pușcariu, *Limba română* = Sextil Pușcariu, *Limba română. I. Privire generală*, București, 1940.
- Skok I = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, tom I, Zagreb, Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, 1971.
- Tomici, *Dicționar macedonean-român* = Mile Tomici, *Dicționar macedonean-român*, Skopje-București, 1986.
- Tomici, *Dicționar român-macedonean* = Mile Tomici, *Dicționar român-macedonean*, București-Skopje, 1986.

- Weigand, = Gustav Weigand, *Vlacho-Meglen, eine ethnographisch-philologische Untersuchung, Vlacho-Meglen* Leipzig, 1892.
 Zauner 1902 = Dr. Adolf Zauner, *Die romanischen Namen der Körperteile. Eine onomasiologische Studie*, Erlangen, 1902.

ABREVIERI

[p a] = plural articulat	ngr. = neogreacă
[p] sau pl. = plural	nr. = număr
adj. = adjectiv	pct. = punct
ar. = aromân(ă)	pref. = prefix
bg. = bulgar(ă)	refl. = reflexiv
cr = croat(ă)	s. f. = substantiv feminin
dr. = dacoromână	s. n. = substantiv neutru
gr. = greacă	sg. = singular
ir. = istroromână	subst. = substantiv
lat. = latină	suf. = sufix
mac. = macedonean(ă)	tc. = turcă
magh. = maghiară	vb. = verb
megl. sau mr. = meglénoromână	

LE CHAMP SÉMANTIQUE DU MOT *GURĂ* (*BOUCHE*) DANS LE DIALECTE MÉGLÉNOROUMAIN

(Résumé)

Cette contribution fait partie d'une étude plus ample dédiée à la terminologie du corps humain en méglénoroumain. Pour cette étude nous avons utilisé les atlas linguistiques ALR I, ALR II, ALDM și MRSA, ainsi que les glossaires du Pericle Papahagi et I.-A. Candrea et le dictionnaire du Th. Capidan (voir la bibliographie).

On a discuté les termes méglénoroumains qui correspondent aux termes roumains *gură* „bouche”, *cerul gurii* „palais”, *omușor* „louette”, „uvule”, *limbă* „langue”, *vârful limbii* „la pointe de la langue”, *dinte* „dent”, *măsea* „molaire”, *colț* „chicot”, *strungăreață (la dinți)* „écartement entre les deux incisives supérieures”, *gingie* „gencive”, *buză* „lèvre”, *buzat, -ă* „lippu, -e”, *zăbale* „boutons qui apparaissent aux coins de la bouche”.

Ensuite, on a analysé d'autres termes qui visent, d'une manière ou d'autre, le champ sémantique du mot *gură* „bouche”; il s'agit, en premier lieu, des adjectifs et des verbes qui se réfèrent aux qualités et aux défauts, aux actes de parole et à l'alimentation. L'auteur met en évidence le fait que la plupart de ces termes sont d'origine latine et qu'ils sont, presque toujours, les seuls utilisés dans toutes les localités méglénoroumaines.

Cuvinte-cheie: dialectul meglénoromân, corpul uman, câmp semantic, *gură*, limba română.

Mots-clés: le dialecte méglénoroumain, le corps humain, champ sémantique, bouche, la langue roumaine.

*Universitatea de Vest din Timișoara
 Bulevardul Vasile Pârvan, nr. 4,
 Facultatea de Litere, Istorie și Teologie*